

Iirimaa õigusemõistmine: kiire, suuline, lihtne ja tõhus

Möödunud nädalal külastas Eesti delegatsioon Iirimaad, kus tutvus sealse kohtusüsteemiga. Kokkuvõtte kuuldist ja nähtust pani kirja Riigikohtu esimees Villu Kõve.

Iiri kohtusüsteemi kirjeldus

Iiri kohtusüsteem on mitmeastmeline, sõltuvalt asjade tähendusest. I astme kohus on ***District Court* (DC)**, kuhu asjad laekuvad esmalt ja kus enamik asju (väikesed massasjad) ka lahendatakse, mh kahjunõuded kuni 15 000 eurot, perekonnaõiguse asjad ja väiksemad süüteoasjad, nagu nt joobes juhtimine ja koduvägivald.

Suuremad asjad saadetakse edasi vastavalt ***Circuit Court*'i (CC)** ja eriti olulised ja suured asjad ***High Court*'i (HC)**, mis võivad omakorda olla ka apellatsiooninstantseks väiksemates asjades, kus täiendavat korralist edasikaebõigust põhimõtteliselt ei ole.

Court of Appeal* (CoA)** on suhteliselt uus struktuur apellatsioonide lahendamiseks ja **Ülemkohtu (*Supreme Court*) (SC)** töökoormuse vähendamiseks. Erakorralise kohtuna tegutseb ***Special Criminal Court suurte terrorikuritegude ja võrgustike osas.

Kohtu tegevus jaguneb HC ja DC sees selgelt tsiviil- ja kriminaalasju lahendavateks üksusteks, eraldi halduskohtuid ega konstitutsioonikohut ei ole. SC pädevus on võrreldav Eesti riigikohtu omaga.

Õigust mõistab ainult kohus

Iiri põhiseaduse artikkel 34 lg 1 ütleb: „*Justice shall be administered in courts established by law by judges...*“. Ehk sisuliselt on tegu Eesti põhiseaduses oleva põhimõttega „õigust mõistab ainult kohus“ (PS § 146 esimene lause). Küll aga võetakse seda erinevalt Eestist väga tõsiselt ning mingit kohtuvälist haldusõigusemõistmist, sh kohtuvälist vääртеomenetlust ei tunnistata.

Seega käivad kohtust läbi ka kõik vähegi tõsisemad trahvid ehk kohus lahendab märksa rohkemas diapasoonis asju kui meie. Huvitav oli kohtus näha kümneid politseinikke, kes kõik ootasid oma asjaga järjekorras n-ö väikese prokurörina või tunnistajana. Tundus ühtpidi nende ajaraiskamisena, aga teisalt sundis neid kohtu ees oma tegemisi ja seisukohti põhjendama ehk nad pandi rolli, kus kergekäeliselt ühesegi asja suhtuda ei saanud.

Õigusemõistmise tõhusus

Iirimaa elab 5,4 miljonit inimest. 2025. aasta lõpu seisuga oli **kohtusüsteemis kokku vaid 193 kohtunikku** ehk 1 kohtunik 28 000 inimese kohta (2025. aasta III kvartali seisuga: SC 9 kohtunikku, CoA 18 kohtunikku, HC 50 kohtunikku, CC 46 kohtunikku, DC 70 kohtunikku). Eestis on samal ajal 1,3 miljoni inimese juures 250 kohtunikku ehk 1 kohtunik 5200 inimese kohta (andmed seisuga 31.12.2025). Seega suhtarvuna on Eestis üle viie korra kohtunikke rohkem kui Iirimaaal.

Seejuures **kirjutavad Iiri kohtunikud kõik kohtulahendeid ise**, abilisi on neil vaid tehniliseks tööks ja eeltööks.

Kohtusüsteemi heaks töötab Iirimaal 1346 inimest, kelle hulka kuuluvad mh Eestis süsteemile väljast teenust osutavad inimesed, nagu IT haldus ja korraldus, kinnisvara haldamine (koristajateni välja), st Eestiga võrreldes hõlmab süsteem ka JDM-i, RKAS-i, RIK-i, RIT-i ja RTK kohtutega tegelevaid töötajaid.

Erinevalt Eestist ei kuulu Iiri kohtusüsteemi aga kinnistusraamatu ja äriregistriga seotud inimesed (kohtunikuabid), tõlketeenust ja transkriptsiooniteenust ostetakse sisse.

Ülemkohtus on kokku vaid 9 kohtunikku ja 75 töötajat. Võrdluseks sarnase pädevusega Eesti Riigikohtus on vastavalt kohtunikke 19 ja töötajaid samuti 75.

Iiri kohtusüsteemi kogukulu oli 2025. aastal 197,3 mln eurot (sh 82 mln eurot palgaraha). Seejuures meenutagem, et Iiri kohus hõlmab ka kohtuvälist väärteomenetlust, mille kulusid Eesti kohtusüsteemi ei arvata, samuti IT kulu, sh arenduskulu (kokku 20,4 mln eurot 2025. aastal), mis meil on olnud RIK-i ja JDM-i kanda.

Arvestades Iiri elanike arvu, teeb see aastase kogukulu inimese kohta 36,5 eurot. Võrdluseks Eesti I ja II kohtu aastaelarve 2025. aastal oli 62,1 milj eurot, millele lisandub riigikohtu eelarve 7,2 milj eurot ehk kogu kohtusüsteemile oli 2025. aastaks ette nähtud 69,4 milj eurot. See teeb iga Eesti inimese kohta aastaseks kuluks umbes 53,4 eurot, mis on 46% rohkem kui arvestuslikult kulus 2025. aastal iga elaniku kohta Iirimaal. Ehk *no comments...* raske on rääkida meie kohtusüsteemi odavusest ja tõhususest.

Menetluse suulisus ja kiirus, kohtunike panus ja pühendumus

DC lahendab aastas u 400 000 süüteoasja ja 25 000 tsiviilasja, CC 25 000 kriminaalasja. Kriminaalasi on üldiselt I astme kohtus kuni pool aastat, reeglina mõni päev või nädal, maksimaalselt 20 nädalat. Tsiviilasjades suudetakse u 80% lahendada kokkuleppel.

DC töötab muljetavaldavas tempos ja võimekusega. Asju lahendatakse põhimõtteliselt suuliselt, minimaalse paberiga. Nähtud ühe kohtuniku istungipäeval võib olla 140 asja, menetlusosalised ootavad järjekorras. Terve päeva on kohal prokurör ja advokaadid (4-5), kes neid inimesi (tihti riigi õigusabi korras) esindavad. Ja see kõik toimib. Esmalt lahendatakse korralduslikud küsimused ja siis sisulisemad, asi võibki laheneda 5 minutiga. Siinkohal tasub tähele panna, et ka kohtuväline väärteomenetlus ei lahene meil 5 minutiga, vaid tähendab Eesti kombe kohaselt reeglina pikkade ja formaalsete protokollide täitmist, selgitamist ja tohutut ajakadu.

Kõigil kohtunikel on keskmiselt 7,5 kuud aastas istungipäevi viiepäevase töönädala arvestuses. Istungid toimuvad pea igapäevaselt.

Kirjalikke lahendeid DC reeglina ei tee, samuti ei kirjuta kohtunik midagi alla, isegi kui apelleerida tahetakse. Sekretär (*registrar*) korraldab resolutsioonide kirjapaneku ja pooltele andmise. Kohus arutab menetlusosalistega asja lahendamise võimalusi ja arutuse tulemusena

jõuab ka lahendini, mida täiendavalt ei põhjendata.

Seda oli huvitav jälgida, kuidas kohtunik valjusti endaga arutles – mis karistus teo eest võiks õige olla, kas anda n-ö võimalus parandada või mitte –, ja lahendini jõudis. Õhkkond oli rahulik ja sõbralik. Menetlusosalised tänasid, ka karistuse määramise eest. Asi oli kohe lahendatud, ei mingit kirjalikku otsust, ei mingit ootamist. Sekretär andis suulise jutu pinnalt vajadusel kirjaliku resolutsioonidokumendi.

Lihtne, kiire ja äärmiselt tõhus suuline menetlus paneb küsima, mis Eestis arengus viltu on läinud, et üha enam on bürokraatiat, pabereid ja kandeid KIS-i, midagi ei saa teha kohe, kiiresti ega lihtsalt, standardprotseduurides on lõpmata palju mõttetut dokumendiliigutamist, mis raiskab aega ja viib fookuse oluliselt. Võib olla on meil menetlus suunatud liigselt nüride tüüpliigutuste tegemisele kui protsessile, mitte aga lahendamisele kui tulemusele. Iirimaal jäi mulje, et kohus teeb vaid vajalikke liigutusi, keskendutakse tulemusele, mitte protsessile. Istungipäevad on reeglina esmaspäevast neljapäevani, hommikust õhtuni. Väikestes piirkondades ongi reeglina vaid üks kohtunik, kes on pea kogu aeg valves.

DC-s on kohtumajades 54 püsikohtuniku kõrval 28 *movable* (kohtumajata) kohtunikku (asenduskohtunikku), kes riigi kulul saadetakse asendama haigeid, äraolevaid kohtunikke või appi töökoormuse tõusu ajal.

Apellatsiooni esitamisel algab arutamine siiski otsast pihta, motiveeritud kohtulahendit kaebamiseks ju pole. Kaebusi esitatakse aga vähe.

Töökorraldus ja kohtuniku abilised

DC-s ei ole kohtunikul abilisi, *judicial assistant*’e. Kõrgemates kohtutes alates CC-st on üks abiline, ülemkohtus kaks. Kokku on riigis palgal 130–140 assistenti 200 kohtuniku kohta, taaskord oluliselt vähem kui Eestis kohtujuriste ja kohtunõunikke. Assistendid on tähtajalised, neil on kuni kolmeaastased lepingud. Amet on oluline motivaator noortele edasiseks karjääriks.

Nagu märgitud, siis igas kohtuastmes, sh SC-s kirjutavad kohtulahendeid kohtunikud pea eranditult ise. Assistendid pakuvad vaid tugiteenust nt materjali otsimisel. Eestiga võrreldavat praktikat kohtuniku töö kohtujuristidele või nõunikele delegeerimiseks ei ole.

Tööjaotusplaani kehtestab kohtu esimees, sh DC-s, mis on üks üleriigiline kohus piirkondlike kohtumajadega. Kohtunike üldkogu või eestseisust võimuorganina või ka nõuandva organina ei ole.

Istungid määrab sekretär kohtunikule, kelle töögraafikus on vabad ajad.

Kohtuistungid helisalvestatakse ja transkribeeritakse kiiresti erapartnerite poolt. Protokolle ei koostata. Kohtuistungeid pildistada ega filmida ei tohi.

Märksõnad lihtsus ja olulisele keskendumine

Kohtulahendid tehakse seega I astme kohtus reeglina kohe suulisel istungil. Kõrgemad kohtud teevad otsuseid hiljem ja ka põhjendavad kirjalikult.

Kohtunikonnas on diskussioon, et lahendid kipuvad liigpikad olema. 2024. aastast on olemas otsuse kirjutamise juhend „Judgment writing“, kus mh kirjas: „*Writing masterpieces is not our trade. Our job is in giving decisions as between disputing parties, offering clear and intelligible reasons that lead to a definite result. ... Any judgment will be a flop if it is unclear, undisciplined, or unending. For a standard judgment ... a good ideal to aim for is about 10 000 words.*“ Kuldsed sõnad.

Kõrgemas kohtus tuleb kohut veenda kaebuse üldises tähtsuses menetlemise vajalikkuses maksimaalselt 500 sõnaga.

Inimestele menetlusedokumentides hoiatusi jagades esitatakse need lihtsustatult, mitte nagu meil arusaamatus paragrahvide ja kantseliidi jadas. Nii nt tuleb kohtule andmeid esitades teha nn *Statement of Truth*, kus mh kirjas lause: „*I understand that if I make a false Statement of Truth, I may have go to prison, pay a fine, or both.*“

Kohtunikuks saamine, koolitus ja pensioneerumine

Enamik kohtunikukandidaate on advokaadid, vanuses 45-52. Üldist taustakontrolli kandidaatidele ei tehta, küll aga täidavad nad ankeedi ja annavad vajalikud kinnitused. Kohtunikukonkursil osaleb üle saja kõrgelt kvalifitseeritud kandidaadi, enamikus advokaadid. Enamasti saava SC kohtunikuks alama astme kohtunikud, advokaadina otse saamine on erandlik.

Algaja kohtunik saab pärast nimetamist ja enne ametisse astumist kolm täispäeva õpet. Seejärel on ta töövarjuks kolm nädalat kogenud kohtunikul.

Igal aastal on kõigile kohtunikele kohustuslik 15 tundi koolitusi. Enamasti õpetavad kohtunikke kohtunikud ja teevad seda lisatasuta, samuti pole juhendamistasu. Koolitused toimuvad üldjuhul hübriidis.

Kohtunikuameti ülemine vanusepiir on 70 aastat. **Kui kohtunik on 20 aasta teenistuses olnud, tagab ta endale pensioniks 50% palgast.** Pensioneeruv kohtunik lahendab kiireid asju ametiaja lõpuni. Enamik DC kohtunikest samas oma karjääri seal ka lõpetab, neid ei edutata kõrgematesse kohtuastmetesse.

Vandekohus

Suuremates kriminaalasjades on Iirimaal tavaline vandekohus. Seda saab taotleda ka tsiviilasjades, kuid seal kasutatakse seda harva. Vandekohtu süsteem on ühiskonnas aktsepteeritud ja austatud. Osalus vandekohtunikuna on juhuslik ja kohustuslik. Tööandja peab kohtumenetluse ajal maksma vandekohtunikule täistöötasu ega tohi teda vallandada. Vandekohtu poolse õigeksmõistmise üle kaevata ei saa, v.a üliharvad suured menetlusrikkumised.

Palgad

Tõhus kohtusüsteem ja madal kohtunike ja kohtuametnike arv võimaldab maksta kohtunikele kuni kaks korda suuremat palka võrreldes Eestiga. **Kohtunik teenib minimaalselt 90 000 eurot aastas, millest, tõsi küll, pea pool läheb maksudeks.**

Samas astmes saavad kohtunikud sama palju palka. Ka muud kohtutöötajad saavad üle riigi ühtmoodi palka, st piirkondlikke koefitsiente ei ole. Kohtunike lisatasusid ei ole, v.a valveaja eest. Nagu öeldud, lisatasu ei ole alustavate kohtunike juhendamise ega kohtunike koolitamise eest.

Menetluskulud ja advokaatide roll

Lõivud on väikesed ega ole seotud hagihinnaga. Kahju hüvitamise nõudelt tuleb CC-le maksta nt 250 eurot. Perekonnaasjades lõivu ei ole.

Advokaadikulusid kriminaalasjas õigeksmõistmisel ei hüvitata ega maksta ka hüvitist alusetu kinnipidamise eest. Kaotaja maksab üldiselt võitja advokaadikulud, lähtutakse toimingupõhisest tabelist hüvitamisel.

Reeglina on menetluses advokaadiesindus, ehkki kohustuslik see pole. 30% perekonnaasju aetakse advokaadita.

Kohtukultuurist

Tervikuna hakkas silma meiega võrreldes teisel tasandil kohtukultuur. Advokaatide ja kohtu vahel on tugev usaldussuhe, kollegiaalne ja sõbralik. Venitamistaktikat, lollimängimist, rumalat vaidlemist või valetamist ei saa endale keegi lubada ega tee seda.

Advokaadid ja prokurör tegid istungil koostööd sõbralikult, vahetasid infot, käisid inimesi saali ukse taga otsimas. Nad ei istunud vastaspooltena, vaid kõrvuti pinkidel. Suhtlus oli vaba ja räägiti ka vahele. Keegi ei ärritunud ega ajanud tühja juttu.

Kohtukultuuris võiks märksõnadeks olla kiirus, usaldus, suulisus, lihtsus, tõhusus, keskendumine olulisele.

Kohtuhaldus, eelarve, IT

Kohtuid haldab kohtuhaldusteenistus (*Courts Service*, CS), mis loodi 1999. aastal sõltumatu asutusena. Selle juht annab aru *Board*'ile (kohtute nõukogu) ja parlamendile. Parlamendiga suhtleb asutuse juht, mitte kohtunikust nõukogu esimees. CS koondab kõiki kohtutöötajaid (sh kohtunike abilisi) ning haldab kohtuid ja osutab kõiki tugiteenuseid, mh haldab ise kinnisvara ja IT-süsteeme. Sisse ostetakse tõlketeenust.

Suur roll on *Judicial Planning Working Group*'il, mis koosneb ministeeriumi ametnikest ja kohtunikest.

DC-1 on 26 piirkonda, millest üheksal on CS kohapealsed *manager*'id. Kõigi astmete kohtunike jaoks töötab CS raames ühine õigusteabeteenistus seitsme inimesega.

Kokku on seitse erakapitali toel ehitatud kohtumaja, sh Dublinis asub suur kriminaalkohus.

Eelarve kinnitab parlament, aga läbi ministeeriumi eelarve. Kohtunike lisakohtade andmise otsustab parlament valitsuse nõusolekul. Kohtunike arv on kirjas seaduses.

Infosüsteemi ja digitaliseerimisega on Iirimaa meist maas. Uus infosüsteem võeti kasutusele 2023. aastal, praegu seda täiendatakse. Tegemist on Microsofti pilvelahendusega – silmaga vaadates tundus lihtne ja loogiline. Kasutuseesmärgid on samad, mis meil seni. Positiivne tähelepanek on aga see, et infosüsteemi sisenemisel tuleb end küll identifitseerida, kuid edasisi liigutusi digiallkirjaga kinnitada pole vaja, st piisab klikkidest. Kohtunik ei kirjuta alla ka kohtulahenditele.